

Секція 3

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Ольга КУЦА

Доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лариса КУЦА

*Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
larkutsa@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ КОНЦЕПОВАНОГО АВТОРА В ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА «ЯКБИ ТИ ЗНАВ, ЯК МНОГО ВАЖИТЬ СЛОВО...»

Аксіологічна проблематика у літературознавстві є однією із найскладніших. Вона проектує три напрями дослідницьких зацікавлень: інтерпретувати цінності, які різноваріантно оприявнюються в літературі; пізнавати цінність літератури як мистецтва слова загалом; досліджувати літературу як цінність для читача. Великих поетів називають *par excellence* *поетами цінностей*. До таких належить Іван Франко.

Поезія «Якби ти знав, як много важить слово...» завершувала Франків поетичний цикл «Із книги Кааф» (збірка «Semper tūo»). Аксіологічні уявлення поета найвиразніше постали якраз у цій поезії, що композиційно вибудована на алюзії із Євангелії від Йоана: «Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог» [Йо, 1:1]. Франкознавці розглядали твір І. Франка як «своєрідний філософсько-етичний підсумок» [2, с. 264]; узагальнювали, що І. Франко постав у ньому «мислителем, що переріс свою епоху, бо він серцем зрозумів найбільшу тайну...» [1, с. 274].

Концепований автор (за І. Франком, «духовий тип» або естетичний автор) займає вагоме місце у Франкових ліричних діалогах, зокрема у формі звертання до «ти». Таке звертання у багатьох випадках постає формою апелювання до самого себе, об'єктивації власних думок і почуттів. Крізь призму проблеми автора у ліричному творі таке звертання

можемо розглядати способом самоаналізу. «Ти» у поезії «Якби ти знав, як много важить слово...» – надособливе. Його специфіка не у суспільних поглядах адресата, не у мистецьких уподобаннях чи психологічних установках, а в орієнтаціях на найвищі цінності. Авторське «я» у названій поезії займає позицію досить скромну – воно ніби розпливається у просторі і часі, оскільки формально вираженого «я» тут немає. Автор поезії не має потреби конкретизувати ні себе, ні «ти», адже емпіричні факти постають лише поштовхом для конкретизації філософського узагальнення – «...як много важить слово». Домінуючим у поезії «Якби ти знав, як много важить слово...» постає все-таки «ти». Функція цього «ти» як універсального об'єкта твору досить важлива. «Ти», перетворюючись у ліричне інкогніто, забезпечує безіменність ліричного адресата, переносячи його у контекст цілком антитетичний – побутовий. Автор етично ховає власне «я», пробує подолати розрив між «я» і «не-я», намагаючись подолати конфлікт опозицій, завдяки вольовим зусиллям зреалізувати можливе. Він не занижує при цьому можливого, а підіймає його до духовних висот.

Як уже вказувалось, учені поцінують аналізовану поезію як вершинну у збірці І. Франка «Semper tūo», підсумовуючи, що «філософський кордоцентризм «раціоналіста» Франка приводить його на «несхитну, ясну путь» того, що ходив по хвилях, – Ісуса Христа» [2, с. 265]. Простежуючи у «знаменитій медитації» нестерпний біль від того, що суб'єкт «ти» не усвідомлює сили добра чи зла від промовленого слова, автор стає до філософського діалогу зі Всесвітом. Тому важливими виявилися міркування дослідників про те, що поезія І. Франка відноситься до медитативно-зображувальних творів. Варто підкреслити, що домінантною рисою медитації є та, що зображуваний у ній феномен включається у контекст світоглядної проблематики. Очевидну роль у процесі формування медитації як жанру відіграють морально-філософські та християнсько-містичні концепції. Вони набули вагомого значення в естетиці романтизму, пронизаною ідеєю «невидимого духу», що спрямовує розвиток цивілізації. Новаторство І. Франка очевидне: він доповнив традиційні опозиції медитативної лірики («людина – людина», «людина – особистість», «людина – суспільство») опозицією «людина – Всесвіт».

Автор абсолютизує у поезії свою функцію, осмислюючи слово у неоромантичному стилі. Традиційний у літературах різних напрямів мотив значущості Слова набуває нового смислу. Адже у «Якби ти знав, як много важить слово...» воно називає цінності, які є обов'язковими для кожної людини і які не просто виходять у позамистецький простір, а видимо

вивищуються над ним. Йдеться про найважливішу функцію людського слова: «...служити буттю, тобто Тому, який є Словом і який творить Слово життя. Це містика спорідненості слова і Слова...» [4, с. 32]. Залежно від способу буття слова, можна вибудовувати такий ряд його духовної сутності у творчості геніальних українців: «слово-дума» у творчості Т. Шевченка, «слово-мрія» – у Лесі Українки, «слово-Слово» в аналізованій поезії І. Франка.

У Франковій поезії йдеться про людське слово. Але воно так само не є звичайним набором звуків чи способом спілкування між людьми. Людське слово має дієву силу, є пробним каменем людської честі чи неслави. У поезії «Якби ти знав, як много важить слово...» автор як «духовий тип» інтерпретує слово як основу своєї концепції світу, що співпадає із засадами найдавніших учителів мудрості. З одного боку, воно «вигоює» рани, є «мов теплий дощ» на спраглих нивах й луках; з другого, коли слово «сердите, згірднеє», то «душі кривить, і поганить, і троїть». Адресат вийшов поза систему законів світобудови і потрапив у ситуацію зубожіння душі, через що і сам страждає. Авторська сфера (ідеальний, гармонійний світ) при цьому не руйнується, бо у таких випадках окрема ситуація зовсім не є моделлю дисгармонійного світу – вона лише частина, і ця частина не характеризує світу у цілому.

Концепований автор визнає свою залежність від системи ідеального світу, світу краси і блага, з яким пов'язаний світ людської душі. Він таким чином втілює через всеосяжність слова ідею багатовимірності світу: індивідуального («глибокі рани серця як чудово вигоює...»), соціально-національного («...Ти б...в морі сліз незримих поринав...»), глобального («се знання предавнє, відчути треба, серцем зрозуміть»). Просторово автор найближчий до тих, що «спрагли» слова. Адже йому відомо, «як много лиць, за дня веселих, миється До подушки горючими слізьми». Простір автора – це земний світ із його соціальними проблемами, світ людського духу і світ Духу Вічного, з яким злиті автор, адресат («ти») і «много лиць».

Найважливішим в ідейному плані є те, що внутрішньотекстовий автор намагається подолати протистояння між своїм світом, у якому «много важить слово», і світом адресата («ти»), який не збагнув ваги слова. На це вказує восьмикратний повтор «Якби ти знав...», який підкреслює красу і гармонію авторського зреалізованого ідеалу і увиразнює хибу «ти»-адресата: сформував своєрідну антинорму цього ідеалу. Все-таки благість світу стверджується у вірші як реальність, що є можливою і вкрай необхідною кожній людині. Моральні засади концепованого автора заявлені відкрито: «безмовно» не минати чужого болю, «не ранили» нікого

докором, вживати слово для добра – всього себе «наострити любов'ю». Тоді слово людське віддзеркалюватиме слово Боже і позначатиме напрямок життєвого шляху, що приведе до абсолютного щастя. Таким способом вольові зусилля «ти» повинні б сконцентруватись на плеканні у своєму серці любові, яка зреалізується через слово. Одночасно знання цієї можливої істини виходить за межі інтелекту – це знання належить до сфери чуття як найвища вартість і найвищий дар, який розумом збагнути не можливо:

Якби ти знав! Та се знання предавнє,
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс [3, с. 173].

Багаточисельні факти узагальнюються у восьмикратному умовному звороті «Якби ти знав...», на основі якого фактично вибудовується ліричний сюжет, який виражає не традиційне авторське спостереження чи міркування, а передачу життєвого досвіду автора. Цей зворот («Якби ти знав...») постає згущеною поетичною формулою, за допомогою якої з читачем встановлюється миттєвий контакт і яка постає своєрідним обрамленням у кожній із чотирьох строф. Поетична формула завершується уже останньою (висновковою) точкою відліку – «як много важить слово».

ЛІТЕРАТУРА

1. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка : Горизонти поезики. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. 489 с
2. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка : Діалектика поетичної рефлексії. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. 319 с.
3. Франко І. «Якби ти знав, як много важить слово...». *Франко І. Зібрання творів : У 50 т. Т. 3. К. : Наукова думка, 1976. С. 101–182.*
4. Szymik J. Na początku było Słowo : 60 homilii, kazań, konferencji notatek na ambonę. Katowice – Zabki : Wydawnictwo APOSTOLICUM. 2004. 261 s.